УДК 336.368.03 (477)

INVESTIGATION OF THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN INSURANCE MARKET: GEOGRAPHIC ANALYSIS

M. Arych, L. Shirinyan
National University of Food Technologies

Key words:
Insurance market
Competitiveness
Density
Capacity
Openness

Article history:
Received 15.09.2017
Received in revised form 28.09.2017
Accepted 13.10.2017

Corresponding author:
M. Arych
E-mail:
npnuht@ukr.net

ABSTRACT

The paper analyzes the competitiveness of the Ukrainian insurance market on the basis of indicators of the density of insurers, the density of insurance premiums, the openness and capacity of the insurance market. It was established that the highest density of insurers for the general insurance market during the investigated period was in 2013. In addition, it has been determined that in recent years Ukraine has significantly increased the number of transnational insurers (foreign capital is more than 51%). Investigation of the capacity of the insurance market showed a relatively stable dynamics of the functioning of the insurance market of the country. The analysis of the gross premiums density during the period under study has a tendency to increase, namely the average per capita paid premium and the average premium of the average insurer.

DOI: 10.24263/2225-2924-2017-23-5-2-4

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ: ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

М.І. Арич, Л.В. Шірінян
Національний університет харчових технологій

У статті проведено аналіз конкурентоспроможності страхового ринку України на основі показників щільності страховиків, щільності страхових премій, відкритості та ємності страхового ринку. Встановлено, що найвища щільність страховиків для ринку загального страхування протягом досліджуваного періоду була у 2013 році. Крім цього, визначено, що протягом останніх років в Україні суттєво збільшується кількість транснаціональних страховиків (іноземний капітал більше 51%). Дослідження ємності страхового ринку показало відносно стабільну динаміку функціонування страхового ринку країни. Аналіз середньої сплаченої премії на душу населення та середньої премії пересічного страховика показав, що ці показники щільності валових премій протягом досліджуваного періоду мають тенденцію до зростання.

Ключові слова: *страховий ринок, конкурентоспроможність, щільність, ємність, відкритість.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку страхового ринку України знаходиться в ситуації постійної залежності від нестабільного внутрішньо-політичного та соціально-економічного становища. Крім цього, страхові компанії, враховуючи досить-таки велику кількість конкурентів, повинні шукати все нові методи та напрями вдосконалення своєї роботи. Однак рівень і характер конкуренції на страховому ринку України все ще залишає більше питань, ніж відповідей. Тому якісне дослідження конкурентоспроможності страхового ринку дасть змогу сформувати відповідні науково-обґрунтовані висновки, які стануть основою для визначення напрямів оптимізації конкурентоспроможності всіх суб'єктів страхового ринку як у масштабах країни, так і враховуючи перспективи розширення в європейському економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення конкурентоспроможності страхового ринку України є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних економістів, які використовують при її аналізі різний інструментарій. К.Г. Гриценко [2] пропонує досліджувати конкурентоспроможність, використовуючи метод нечіткої логіки, який, на думку автора, адаптований до змінних умов зовнішнього середовища та пристосований до використання експертної інформації у вигляді логічних правил [2]. Аналізу конкурентоспроможності присвячені праці Р.Р. Арутюнян [1], О.Г. Гриценко [3], В.О. Пересади [6], О.Б. Пономарьова [7] та багатьох інших. Крім цього, варто відмітити, що О.Г. Гриценко та Ю.А. Рак [3] з метою аналізу конкуренції на ринку пропонують комплексний індекс, визначивши при цьому межі його зміни та параметри розрахунку [3].

Метою дослідження є аналіз конкурентоспроможності страхового ринку в контексті географічних особливостей економіки країни в цілому та суб'єктів страхового ринку зокрема на основі показників відкритості та ємності ринку, щільності страхових премій і страхових компаній тощо.

Матеріали і методи дослідження. Джерелами матеріалів, що були опрацьовані в науковому дослідженні, є передусім офіційні сайти Державної служби статистики України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також інформація, яка за допомогою офіційних запитів була отримана від даних установ. Також у процесі формуванні інформаційної бази дослідження були використані дані фінансово-економічних науково-аналітичних Інтернет-джерел щодо страхування та страхового ринку України.

Аналіз конкурентоспроможності страхового ринку було проведено з використанням як основи алгоритму дослідження та переліку показників, основними з яких є такі:

1) показник щільності страховиків для визначення кількості компаній на одну особу, що розраховуються за формулою:

$$\rho = N / N_{нас}, \quad (1)$$

де ρ — щільність страховиків (кількість компаній на одну особу); N — кількість страховиків у країні; $N_{нас}$ — кількість населення країни [10, с. 167];

2) відкритість страхового ринку, що розраховується трьома показниками ($\varphi_N, \varphi_П, \varphi_П^{**}$) [4, С. 169—171]:

$$\varphi_П = 100\% \cdot П_{екс} / ВП, \quad (2)$$

де $\varphi_П$ — ступінь відкритості страхових послуг; $П_{екс}$ — сума експорту премій на територію інших держав (імпорту з інших країн).

Наступний показник відкритості базується на кількості компаній:

$$\varphi_N = 100\% \cdot N_{in} / N, \quad (3)$$

де N_{in} — кількість транснаціональних страховиків [10, с. 169];

Показник відкритості $\varphi_П^{**}$, аналогічний $\varphi_П$, однак враховує обсяг премій щодо перестрахових операцій із нерезидентами [10, с. 171];

3) проникнення та ємність страхових послуг, що характеризує питому вагу страхування у формуванні валового внутрішнього продукту країни на основі страхових премій, доходу та активів страховиків і розраховується за чотирма основними показниками [10, с. 172]:

$$\eta_{ЧП} = 100\% \cdot ЧП / ВВП, \quad (4)$$

де $\eta_{ЧП}$ — ємність на основі чистих страхових премій; ЧП — чисті премії; ВВП — валовий внутрішній продукт;

$$\eta_{ВП} = 100\% \cdot ВП / ВВП, \quad (5)$$

де $\eta_{ВП}$ — ємність на основі валових премій; ВП — валові страхові премії;

$$\eta_{Д} = 100\% \cdot Д / ВВП, \quad (6)$$

де $\eta_{Д}$ — ємність на основі доходу страховика; Д — дохід страхової компанії;

$$\eta_{А} = 100\% \cdot А / ВВП, \quad (7)$$

де $\eta_{А}$ — ємність на основі активів страховика; А — активи;

4) щільність страхових премій (α, β, γ), що розраховується таким чином [10, с. 135]:

$$\alpha = ВП / N_{нас}, \quad (8)$$

де α — середня сплачена премія на душу населення;

$$\beta = ВП / N, \quad (9)$$

де β — середня премія пересічного страховика, яку отримано протягом року;

$$\gamma = ВП / N_{пол}, \quad (10)$$

де γ — середня вартість одного договору страхування; $N_{пол}$ — кількість укладених договорів страхування [10, с. 135].

Викладення основних результатів дослідження. Дослідження конкурентоспроможності страхового ринку є об’ємним та комплексним фінансово-економічним завданням, успішне вирішення якого вимагає визначення та

реалізації певної сукупності науково-обґрунтованих заходів. При цьому важливо дотримуватись як ширини, так і глибини емпіричного дослідження.

Дослідження абсолютних показників страхової діяльності «life» та «non-life» страховиків України за останні роки практично по всіх категоріях показує позитивну динаміку зростання абсолютних значень. Так, страхові виплати «non-life» страховиків зросли із 4,5 млрд грн у 2013 р. до 8,4 млрд грн у 2016 р., тобто збільшення становить 86,7 %, при цьому частки страхових виплат у валових преміях за вказаний період коливалася в межах 17,2—27,6 % (табл. 1).

Таблиця 1. **Динаміка абсолютних показників страхової діяльності «non-life» та «life» страховиків України з 2013 р. по 2016 р.***

Рік	Показники									
	N		ВП, млрд грн		ЧП, млрд грн		СВ, млрд грн		СВ/ВП, %	
	«non-life»	«life»	«non-life»	«life»	«non-life»	«life»	«non-life»	«life»	«non-life»	«life»
2013	345	62	26,19	2,4767	19,07	2,4765	4,503	0,1492	17,2	6,0
2014	325	57	24,61	2,1598	16,43	2,1597	4,826	0,2392	19,6	11,1
2015	312	49	27,55	2,1866	20,17	2,1866	7,609	0,4916	27,6	22,5
2016	272	38	32,4	2,7561	18,1	2,6628	8,4	0,4183	25,9	15,2

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

Дані табл. 1 показують, що попри загальну відносно позитивну динаміку зростання абсолютних значень страхових премій, кількість страхових компаній протягом останніх років зменшувалася: «non-life» страховиків стало менше на 21,2 %, або на 73 компанії, «life» страховиків — на 38,7 %, або на 24 компанії. Отже, можна відмітити суттєве скорочення страхових компаній в Україні, що здійснюють страхування життя порівняно із суб'єктами, що забезпечують ризикове страхування.

Аналіз показників щільності страховиків (ρ), розрахованих відповідно до формули (1), показує, що протягом досліджуваного періоду (2013—2016 рр.) максимальне його значення було у 2013 р. для ринку загального страхування, тобто разом «life» та «non-life», адже на одного страховика припадало трохи більше 106 тис. населення.

Крім цього, найменша щільність страхових компаній зафіксована у 2016 р. для страхування життя: тут на одного страховика припадає трохи більше як 1 млн 125 тис. населення України (табл. 2).

Таблиця 2. **Показники щільності страховиків***

Показник	Роки			
	2013	2014	2015	2016
	43 204 400	43 073 100	42 929 300	42 760 500
1	2	3	4	5
N_{life}	62	57	49	38
$N_{\text{non}} - N_{\text{life}}$	345	325	312	272
ρ_{life}	0,0000014350	0,0000013233	0,0000011414	0,0000008887

Продовження табл. 2.

1	2	3	4	5
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:696845	1:755668	1:876108	1:1125276
$\rho_{non} - \rho_{life}$	0,0000079853	0,0000075453	0,0000072678	0,0000063610
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:125230	1:132533	1:137594	1:157208
ρ	0,0000094203	0,0000088686	0,0000084092	0,0000072497
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:106153	1:112757	1:118918	1:137937

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].

Дослідження щільності страховиків в Україні протягом останніх років у розрізі «life» та «non-life», а також у цілому, показує зменшення щільності страхових компаній на страховому ринку країни. Така ситуація, на нашу думку, викликана особливостями державного регулювання та встановленням нових, більш жорстких вимог до страховиків. Результатом зменшення кількості страхових компаній є, з одного боку, зниження рівня конкуренції на ринку, від чого, звичайно, програють споживачі страхових послуг, а з іншого, як ми сподіваємося, діяльність тільки тих страхових компаній, якість послуг яких буде найвищою, від чого виграють страхувальники. Крім цього, вважаємо, що функціонування на ринку меншої кількості страховиків, але з більш-менш однаковим рівнем фінансово-економічних показників та якістю надання страхових послуг, буде сприяти формуванню конкурентного середовища, яке, як відомо, має багато переваг як для страхувальників, так і для страховиків.

Важливо для високого ступеня наукової обґрунтованості дослідження проаналізувати щільність страховиків у розрізі регіонів країни, адже сьогодні в Україні рівень економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць є різним, що, у свою чергу, істотно впливає на фінансовий сектор (табл. 3).

Таблиця 3. **Щільність структурних підрозділів страховиків України за регіонами станом на 31.12.2016***

Область / регіон	Розрахунок щільності підрозділів страховиків		
	Кількість підрозділів	Населення регіону, тис. осіб	Щільність
1	2	3	4
Київ	127	2 906,6	1:22887
Севастополь	5	385,9**	1:77180*
АР Крим	24	1 967,3**	1:81971*
Вінницька	29	1 602,2	1:55248
Волинська	32	1 042,7	1:32584
Дніпропетровська	104	3 254,9	1:31297
Донецька	57	4 265,1	1:74826

Продовження табл. 3.

1	2	3	4
Житомирська	28	1 247,5	1:44554
Закарпатська	48	1 259,2	1:26233
Запорізька	61	1 753,6	1:28748
Івано-Франківська	24	1 382,4	1:57600
Київська	42	1 732,2	1:41243
Кіровоградська	41	973,2	1:23737
Луганська	60	2 205,4	1:36757
Львівська	63	2 534,2	1:40225
Миколаївська	48	1 158,2	1:24129
Одеська	87	2 390,3	1:27475
Полтавська	66	1 438,9	1:21802
Рівненська	31	1 161,8	1:37477
Сумська	27	1 113,3	1:41233
Тернопільська	44	1 065,7	1:24220
Харківська	76	2 718,6	1:35771
Херсонська	32	1 062,4	1:33200
Хмельницька	32	1 294,4	1:40450
Черкаська	47	1 243,0	1:26447
Чернівецька	27	909,9	1:33700
Чернігівська	36	1 045,0	1:29028
Усього	1298	42 760,5	1:32943

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].
** дані за 2014 рік.

Дані табл. 3 показують, що найменша щільність страхових компаній серед адміністративно-територіальних одиниць України була в Автономній Республіці Крим, однак доступна інформація тільки для 2014 року; далі іде Донецька область — 74 826 осіб на одну страхову компанію, однак тут необхідно брати до уваги, що частина Донецької області є тимчасово окупованою територією з 2014 року. Найвища ж щільність страхових компаній зафіксована у Полтавській області, де на одного страховика припадає 21 802 особи.

Проведений аналіз відкритості ринку страхування України за останні роки відповідно до формул (2) та (3) свідчить про поступове відносне збільшення питомої ваги страхових компаній з іноземним капіталом більше 51% — із 10,9% у 2012 р. до 19,0% у 2016 р. (табл. 4).

Таблиця 4. **Динаміка ступеня відкритості всього страхового ринку України***

Рік	Ступінь відкритості, %		
	φ_N	$\varphi_П$	$\varphi_П^{**}$
2012	10,9	1,3	6,0
2013	17,9	1,1	5,7
2014	18,3	0,0	5,7
2015	19,4	0,1	8,5
2016	19,0	0,1	11,3

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

При цьому з даних табл. 4 видно, що максимальне значення частки транснаціональних страховиків на українському страховому ринку становило 19,4% у 2015 році.

Визначення рівня конкуренції на внутрішньому страховому ринку обов'язково треба здійснювати, враховуючи легкість доступу (відкритість) до нього іноземних суб'єктів господарювання даного виду діяльності, адже функціонування підприємств-нерезидентів робить великий внесок як в удосконалення всього страхового сектору, так і в підвищення рівня конкурентної боротьби та зниження рівня монополізації ринку.

Також визначення рівня відкритості страхового ринку як відношення суми страхових премій, сплачених на перестрахування перестраховикам-нерезидентам до валових премій в цілому по Україні ($\varphi_{П}^{**}$), підтвердило позитивну динаміку підвищення рівня відкритості страхового ринку, адже даний показник зріс із 6,0% у 2012 р. до 11,3% у 2016 році. Однак відповідно до показника відкритості φ_N, що розрахований як відношення отриманих страхових премій від перестрахувальників-нерезидентів, визначено, що відкритість страхового ринку знижувалася, адже даний показник зменшився з 1,3% у 2012 р. до 0,1% у 2016 році.

Аналіз ємності страхового ринку здійснювався на основі формул (4), (5), (6), (7) і є важливим показником оцінки частки фінансово-економічних результатів діяльності страхових компаній на ринку порівняно з основними результатами роботи країни, яким є ВВП (табл. 5).

Таблиця 5. **Ємність усього страхового ринку України***

Рік	Ємність, %			
	$\eta_{ЧП}$	$\eta_{ВП}$	$\eta_{Д}$	$\eta_{А}$
2012	1,4	1,5	1,3	4,0
2013	1,5	2,0	1,4	4,5
2014	1,2	1,7	1,1	4,4
2015	1,1	1,5	0,9	3,1
2016	1,1	1,5	0,9	2,4

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

Протягом досліджуваного періоду (2012—2016 рр.) значення ємності страхового ринку за показниками чистих премій, валових премій та чистого доходу коливалися в межах 0,9—2,0%, що свідчить про відносно стабільну динаміку функціонування як страхового ринку зокрема, так і в цілому економіки країни. При цьому варто відмітити, що значення показників ємності страхового ринку за останні два роки (2015—2016 рр.) є найменшими за ввесь період аналізу, тобто простежується негативна тенденція зменшення ємності основних показників страхового ринку в структурі валового внутрішнього продукту.

Дослідження щільності валових премій (середня сплачена премія на душу населення розрахована згідно з формулою (8), середня премія пересічного страховика — формула (9), яку отримано протягом року, та формула (10) —

середня вартість одного договору страхування) для всього страхового ринку України за показниками є невід'ємним елементом дослідження ефективності роботи страхового ринку. Якість і результативність діяльності ринку страхування прямо пропорційна значенням вищенаведеним показникам, тому за результатом аналізу динаміки даних величин можна робити висновки про функціонування всього страхового сектору країни.

Динаміка щільності валових премій, а саме: середня сплачена премія на душу населення та середня премія пересічного страховика, за досліджуваний період мають тенденцію до зростання: із 663,4 грн у 2013 р. до 822,5 грн у 2016 р., та, відповідно, із 70,4 грн у 2013 р. — до 113,5 грн у 2016 р. (табл. 6).

Таблиця 6. **Щільність валових премій для всього страхового ринку України і показники ВВП країни по роках***

Показник	Рік			
	2013	2014	2015	2016
Середня сплачена премія на душу населення, грн				
α	663,4	621,4	692,7	822,5
Середня премія пересічного страховика, яку отримано протягом року, млн грн				
β	70,4	70,1	82,4	113,5
Середня вартість одного договору страхування, грн				
γ	328,2	744,0	272,5	574,0
ВВП (млрд грн) і ВВП на душу населення (тисяч грн/особу)				
ВВП, млрд грн	1465,2	1586,9	1988,5	2383,2
ВВП на душу населення, тис. грн	33,9	36,8	46,3	55,7

* авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].

Варто відмітити зростання середньої вартості одного договору страхування із 328,2 грн у 2013 р. до 574,0 грн у 2016 р., однак це не найбільша величина вартості договору страхування, адже у 2014 р. вона склала 744,0 грн. У цілому, аналізуючи дані показники щільності валових премій досліджуваного періоду, можна стверджувати, що в Україні наявна позитивна тенденція збільшення рівня страхового захисту населення і підвищення доходів страхових компаній.

Висновки

Діяльність страхових компаній постійно здійснюється в умовах посиленої конкурентної боротьби за споживача страхових послуг та отримання фінансово-економічних переваг функціонування. Дослідження показників конкурентоспроможності підтвердило зростання відкритості ринку страхування в Україні для іноземних суб'єктів господарювання, адже частка іноземних (транснаціональних) страховиків зросла з 10,9% у 2012 р. до 19,0% у 2016 році. Крім цього, встановлено, що найвища щільність страхових компаній зафіксована у Полтавській області, де на одного страховика припадає 21 802 особи. Варто відмітити, що в цілому по країні щільність страхових компаній має тенденцію до зменшення. Отже, конкурентоспроможність страхового ринку України можна характеризувати як відносно стабільний динамічний процес, який перебуває під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників.

Подяка. Результати дослідження отримано в рамках держбюджетної теми кафедри фінансів Національного університету харчових технологій «Комплексна оцінка та шляхи підвищення конкурентоспроможності страхового ринку України в контексті європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0117U001246, наказ МОНУ № 198 від 10.02.2017, термін виконання 2017—2019 рр. Керівник проекту — д.е.н., проф. Шірінян Л.В.).

Література

1. *Арутюнян Р.Р.* Страховий ринок України в глобальному середовищі / Р.Р. Арутюнян, С.С. Арутюнян, О.В. Ітигіна // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

2. *Гриценко К.Г.* Метод оцінювання конкурентоспроможності страхових компаній на основі нечіткої логіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/-jspui/handle/123456789/6620.

3. *Гриценко О.Г.* Оцінка привабливості ринку консалтингових послуг України на основі факторного аналізу / О.Г. Гриценко, Ю.А. Рак // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Трaeiv_2013_1_1_13.

4. Державна служба статистики України. — Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.

5. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. — Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.-dfp.gov.ua/та http://www.nfp.gov.ua/.

6. *Пересада В.О.* Аналіз конкурентоспроможності страхового ринку України в умовах трансформації / В.О. Пересада, І.М. Клімович // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=39437.

7. *Пономальова О.Б.* Аналіз конкурентоспроможності страхових компаній України / О.Б. Пономарьова, А.Б. Перетятько, С.С. Дегтярова // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://molodyvcheny.in.ua/files/ journal/2016/12/202.pdf.

8. *Рак Ю.А.* Пріоритети розвитку конкуренції на ринку консалтингових послуг України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/2-2014/65.pdf.

9. *Цуркан І. М.* Вплив глобалізаційних процесів на розвиток страхового ринку України / І.М. Цуркан, І.Ю. Герасимова // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2014. — № 6. — С. 127—132. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_6_25.

10. *Шірінян Л.В.* Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л.В Шірінян. — Київ : Центр учбової літератури, 2014. — 458 с.